

TANULMÁNYOK

Kenyeres Attila – Szabó József

A helyi televíziók szerepe az információszerzésben és az informális tanulásban¹

Bevezetés

A digitalizáció kora új kihívásokat jelent azoknak a kutatóknak, akik a média hatékonyságáról, az üzenetek átviteléről szeretnének ismereteket szerezni. A hagyományos print média esetén viszonylag egyszerű volt a helyzet, mivel az eladott példányszámok alapján lehetett következtetni az olvasók számára. Már ebben az esetben is figyelembe kellett venni korrekciós tényezőket, mert az újságokat nemcsak a vásárlók, hanem mások is olvassák, például munkahelyen a kollegák, vagy könyvtárakban és egyéb helyszíneken. Emellett az egyes cikkekről, azok olvasásáról és értékeléséről csak közvetett módon lehet némi információt szerezni, amelyek valóságtartalma megkérdőjelezhető. A könyvek esetén a helyzet valamivel egyszerűbb, mert itt a vevőt olvasóként is kezelhetjük, de itt is felmerül a többszemélyes használat.

Az elektronikus média teljesen új helyzetet teremtett. Tényleges közönségkutatásra nagyon kevés példa született, mivel nehéz definiálni a kutatás pontos célját, az egzakt változókat, a módszereket és a mérés folyamatát. A jelenleg használt gyakorlati közönségkutatás a strukturalista iskola szemléletét követve inkább közönségmérést jelent, hiszen a kutatási megközelítés ebben az esetben alapvetően a mennyiségi szemléletre fókuszál: mennyien, milyen arányban, milyen összetételben néznek, fogyasztanak, használnak média termékeket. A közönségmérés egyik új kihívása a televíziós nézőközönség és a hozzá kapcsolható közösségi média aktivitásának összekapcsolása.

Philip M. Napoli egyik friss tanulmánya a televíziós programok értékének meghatározásával foglalkozik az átalakuló és fejlődő közönségpiacon. Eszerint alapvetően két fő trendet azonosíthatunk a televíziós közönségmérés esetében: az egyik a megszokott kontaktus számot, az elért közönséget mérő megközelítés, a másik pedig a közönséget jellemző, fogyasztás minőségét mutató információ (pl. bevonódás (engagement)) mérése és kvantifikálása. Ez utóbbi meghatározására tűnt fel a közösségi

¹ A tanulmány az OTKA (K-101867) által támogatott *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig* című kutatás keretében készült. (Kutatásvezető: Prof. Dr. Kozma Tamás)

médiában a televíziós programok és műsorszámok kapcsán zajló nézői beszélgetések elemzése és értékelése. (Napoli 2011)

A digitális videórögzítő (DVR) nyújtotta kényelmi késleltetett nézés funkcióval együtt megjelent a közönségmérési adatok késleltetett, időben eltolt nézéssel korrigált eredményeinek közzététele is. 2007 óta használják az USA piacán az ún. C3 rating-et, ami a sugárzás időpontját követő három napban megnézett műsorokkal korrigált nézettségi adatot tartalmazza.

Bár a DVR nézettségmérésbe való integrálása meghatározó lépés, tudjuk, hogy emellett a platformok diverzifikálódásának jelensége jelenti az igazán komoly kihívást: mérni szeretnénk a televíziós tartalmak fogyasztását és közönségét a PC-n, laptopon, tableten, mobiltelefonon ebookon, karórán, a gépkocsik multifunkciós egységein, stb.

A konvergencia korában gyakorlatilag minden összetart: a tartalmak, a technológiák, a szolgáltatások, az eszközök, a fogyasztói szokások. A média működtetőinek, a tartalomszolgáltatóknak egy-egy kampány végén lényegében csak néhány adatra van szükségük, elsősorban arra kíváncsiak, hogy mennyi embert értek el, milyen költség mellett. Ezt az információt jelenleg egy-egy médiatípus esetében többé-kevésbé meg is kapják, de ha egy kampányban több médiumot alkalmaznak, akkor az adatok megfelelő értékelése és összehasonlítása nem történik meg. Így a szolgáltatók nem rendelkeznek valós tényekkel arról, hogy az adott információs csomagot valójában hányan dolgozták fel. A valódi hatékonyság ismeretének hiánya milliárdokba kerül a szolgáltatóknak. A tudományos vizsgálat mellett tehát a gazdaság szempontjából is igen fontos ismeretekről van szó.

A médiatípusokon átnyúló (cross-over) kutatások szembetűnő hiánya arra enged következtetni, hogy vagy nincsenek olyan szereplők a média működtetői és felhasználói között, akinek érdeke fűződne a médiatípusok együttes hatékonyságának értékeléséhez, vagy nincsenek hatékony modellek a mindenki számára elfogadható mérésekhez. A keresztmérések bonyolult módszertani és technikai kérdések sorát vetik fel, ugyanakkor a tartalomszolgáltatók fejével gondolkodva nehéz elképzelni, hogy ne volna vonzóbb egy olyan médiamix, amelynek pontosan ismerhető az elérés, a célcsoporton belüli találati valószínűsége, illetve nagyobb a hatékonysága, mint az eltérő módszertanú, szemléletű és megbízhatóságú külön-külön méréseké.

Erre a helyzetre reagálva indították útjára a kereszt-platform alapú méréseket, például a Nielsen cross-platform campaign rating kezdeményezését. A módszer lényege, hogy a jelenleg is használt televíziós és Internetes mérések eredményeit egy saját fejlesztésű szoftver segítségével dolgozzák fel, és ennek alapján az eddig használt változókkal jelenítik meg az eredményt.

Ebben a témában több érdekes workshop-ot is szerveznek. Ilyen a Columbia Egyetem Tele-Information Intézete és a Nemzetközi Akadémiai Média Menedzsment Szövetség szervezésében megvalósított Új média Új kereslet mérési módszerek programja. Az ottani eredmények is azt bizonyítják, hogy jelenleg nagyon nehéz egy alkalmazható modell kialakítása, főleg a peer to peer (P2P) hálózatok különböző típusainak terjedése miatt.

A továbbiakban a hagyományos elérésen alapuló méréseket használjuk, de ezt a saját modellünkben reprezentatív mintavételezésen alapuló, az egyes műsorokra vonatkozó mérésekkel, illetve minőség értékelési elemekkel egészítjük ki. Egzakt képet

természetesen így sem kapunk, de kezdeti lépésként a televíziós műsorok esetén egymás mellé tudjuk állítani a mennyiségi és a minőségi paramétereket. Ez a mérésorozat alapja lehet egy későbbiekben pontosítható, egységes szerkezetben kezelhető, a folyamat bonyolultságához illeszkedő modellnek.

Autonóm tanulás és televíziózás

A televíziós műsorok tanulásban betöltött szerepét egy 2006-os kutatás vizsgálta Magyarországon Forray R. Katalin és Juhász Erika vezetésével Ennek során egy Internetre épülő országos kérdőíves felmérés során gyűjtötték össze 1200 hazai felnőtt (25-64 évesek) önálló, tanulással kapcsolatos tapasztalatait. Az OTKA által finanszírozott kutatás „A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekciós elköteleződés” címet viselte. Az eredmények értékelésénél fontos figyelembe venni azt, hogy a technikai fejlődés miatt a vizsgálat egyes eredményeit ma már nem tekinthetjük relevánsnak.

Az autonóm tanulást a következőképpen definiálták a kutatás vezetői:

„a tanulást saját maga kezdeményezi a tanuló, és önálló, irányított tanulási programot valósít meg, ellenőrzi meglévő ismereteit, felfrissíti korábban megszerzett tudását saját elhatározása alapján.” (Forray és Juhász, 2008:62)

A kutatás során a televízió autonóm ismeretszerzésben betöltött szerepét is vizsgálták, összehasonlítva más elektronikus médiumokkal, az Internettel, valamint a rádióval. A megkérdezetteknek 1-től 5-ig terjedő skálán kellett osztályozniuk, hogy milyen gyakran használják ezen eszközöket önálló tanulásra. A felmérésben részt vettek 17 százaléka leginkább a TV segítségével végzett autonóm tanulást, 54 százalékuk többé-kevésbé (ők a 2-3-4-es válaszokat adták) szerzett ismereteket tévéműsorokból, a fennmaradó 29 százalék azonban teljesen elutasította a TV-t, mint tanulási eszközt.

Az is megállapítható volt, hogy férfiak közül többen tekintettek elsődleges ismeretszerző forrásként a tévére, hiszen a megkérdezettek 24 százaléka elsősorban a tévéből szerzett önállóan ismereteket, addig a hölgyeknek csak 16 százaléka válaszolt így.

Egyéb elektronikus médiumokkal összehasonlítva a kutatás megállapította, hogy nem a televízió, hanem az Internet a leggyakrabban használt eszköz az autonóm tanulásban. Itt az Internetes olvasmányoktól kezdve a mozgóképes audiovizuális anyagokig bármi elérhető, akár a televíziós műsorokat is lehet a számítógépen nézni. Az Internetről a válaszadók 58 százaléka tanult autonóm módon, 29 százalékuk pedig többé-kevésbé használta erre a célra. Szembetűnő a világháló népszerűsége a hölgyek körében, hiszen a megkérdezett nők 65 százaléka elsődlegesen önálló tanulási forrásnak tekintette, míg a férfiak körében csak 50 százalék volt ez az arány. A felmérés alapján az egyértelműen megállapítható, hogy az elektronikus médiumok között az autonóm tanulásra legkevésbé felhasznált eszköz a rádió.

A kutatás során azt is megvizsgálták, hogy az ismeretterjesztő televízió csatornákon kínált tudományterületek köréből melyeket milyen gyakorisággal tanultak a felnőttek autonóm módon. Három, ezen adókon mindenképp főszerepet kapó témát emeltek ki: a vallási-spirituális, a természettudománnyal kapcsolatos, valamint politikai-történelmi ismereteket. A megkérdezetteknek arról kellett nyilatkozniuk, hogy az adott témában

milyen gyakorisággal bővítették önállóan ismereteiket az elmúlt időszakban. A férfiak és a nők érdeklődése több területen is szinte teljesen megegyezett. Kevésbé voltak népszerűek a politikával és a történelemmel kapcsolatos témák (magyar- és világtörténelemmel, helyi, országos és nemzetközi politikával, állampolgári jogokkal, kisebbségekkel kapcsolatos ismeretek). (Kenyeres, 2009:285).

A helyi televíziók szerepe a helyi társadalomban

A Helyi Televíziók Országos Egyesületével (HTOE) és a Real PR kft-vel együttműködve 2011-ben készítettünk felmérést a helyi televíziók ismertségéről, nézettségéről és a műsorok fogadtatásáról. A vizsgálat legfontosabb célja a helyi televíziók helyének, szerepének megismerése a lakosság helyi hírekről való tájékozódási szokásai vonatkozásában. Kutatásunkban vizsgáltuk a különböző helyi médiumok – köztük a helyi televíziók – egymáshoz viszonyított versenyhelyzetét a helyi információkról való tájékoztatásban. Képet kapunk arról, hogy a helyi lakosság milyen mértékben preferálja, várja el a helyi televíziók megfelelő színvonalú további működését, a települést érintő napi információk általuk történő közvetítését. Ezek mellett megvizsgáltuk a helyi televíziók szerepét, jelentőségét az országos televíziókkal, illetve az új információforrásokkal (Internet) összevetve. A vizsgálat azért is fontos, mert itt próbáltunk először a hagyományos nézettség mérésen túlmutatva minőségi paramétereket is figyelembe venni, így a lakosságot érő hatásokról komplexebb képet kapni.

A mintavételi terv során az egyesület tagjaival egyeztetve három kategóriába soroltuk a HTOE tagtelevízióit (elérhető lakosság száma, a televízió műsora, technikai felszereltsége és gazdasági adatai szerint), majd mindhárom csoportból egy-egy reprezentánst választottunk ki. A vizsgálat gondolatmenetének alapja az volt, hogy a kiválasztott televíziók a legfontosabb szakmai jellemzők tekintetében jól közelítik kategóriájuk átlagát. Az összes helyi televízióra vonatkozó adatsort a három reprezentáns televízió eredményeinek súlyozott összevonásával kaptuk (az összevonás során az egyes kategóriák HTOE egészében meglévő tényleges arányát vettük alapul). Mindezek eredményeként – az elemszámok figyelembevételével – pontos adatokat kaptunk a három kategóriát illetően külön-külön, illetve összességében a HTOE tagtelevíziói által elérhető lakosságra és annak médiafogyasztási szokásaira vonatkozóan.

A minta tehát csak a fenti megszorításokkal tekinthető reprezentatívnak, de a lehetőségek függvényében így is fontos információs alap. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük más, a mintában nem szereplő televíziók saját mérési adatait, amelyek nagyon hasonló eredményeket mutatnak². A kutatáshoz kiválasztott három település Kaposvár, Kiskunhalas és Pápa volt.

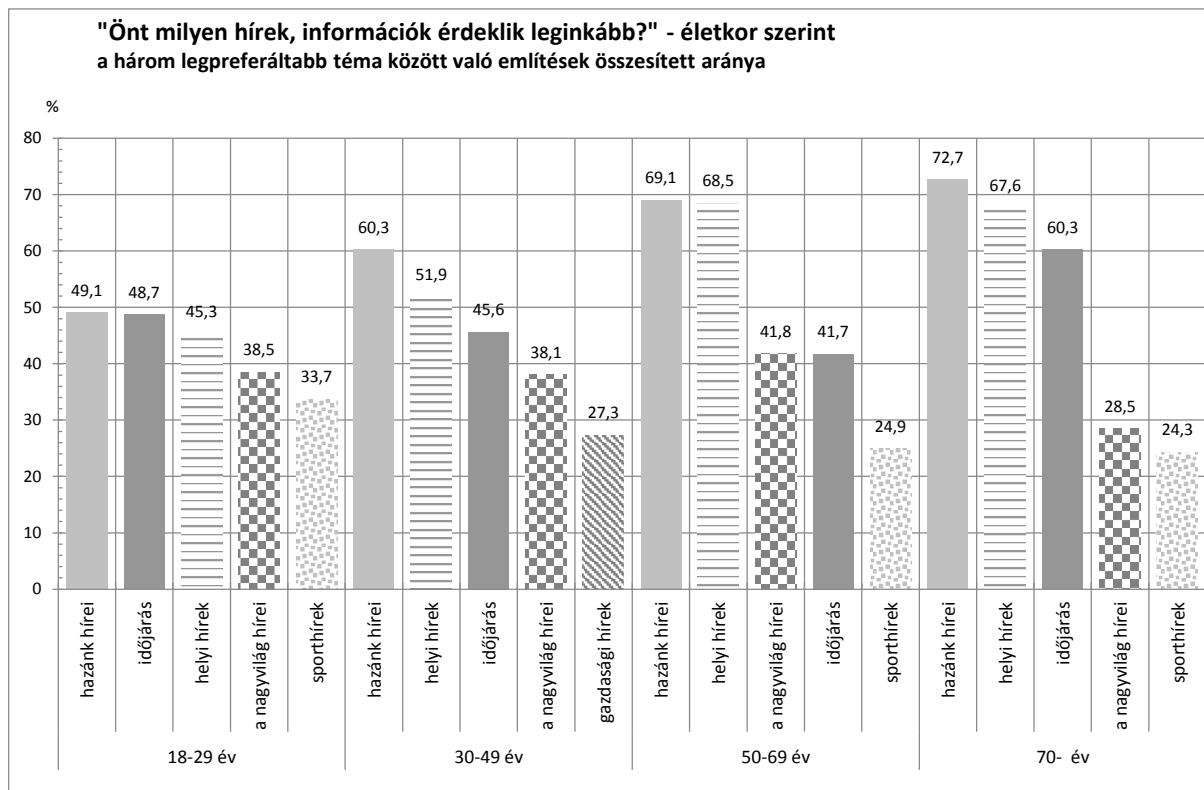
Első lépésként azt néztük meg, hogy milyen információk iránt érdeklődnek leginkább a fogyasztók. Várakozásainknak megfelelően elsősorban az ország hírei érdeklik az embereket, a lakosság közel 30%-a ezeket az információkat keresi a tömegkommunikációs eszközökben. Amennyiben a három legkeresettebb hírt nézzük,

² Győr, Szombathely, Veszprém, Debrecen

akkor a lakosság 62%-a ezt a kategóriát említette. Azt is láthatjuk, hogy az ország hírei után a nemzetközi és a helyi hírek következnek közel azonos első említési szinttel. Amennyiben az első három megjelölést tekintjük, akkor a helyi hírek iránti érdeklődés alig marad el az országos hírek keresésétől. Az eddigiek mellett még a sporthírek és az időjárás előrejelzés tekintetében mértünk 10%-ot meghaladó (11-12%-os) eredményeket, a további témakörök esetében elhanyagolható, csupán néhány százaléknyi az első helyre sorolt említés aránya. Azt tehát már ebből az eredményből is megállapíthatjuk, hogy a helyi hírek ismeretét a lakosság kiemelkedő fontosságúnak tekinti.

A lakosságot a helyi televíziókra jellemző eddigi nézettségi adatok alapján négy fő csoportra bontottuk, és ilyen bontásban is elemeztük a kapott eredményeket. Erre elsősorban azért volt szükség, hogy a kereskedelmi partnereknek információt szolgáltatassunk a helyi televíziók által elérhető szegmensekről, a várható hatékonyságról. Megállapítottuk, hogy mind a négy korcsoportot elsősorban az országos hírek érdeklik, az életkor emelkedésével jelentős mértékben nő a témakör mutatója, a legfiatalabbak fele, míg a legidősebbek 73%-a említette az országos híreket a három legfontosabb információ típus között. A legfiatalabbaknál az országos hírekkel azonos eredményt ért el az időjárás jelentés, majd néhány százalékkal elmaradva következnek a helyi hírek (45%). A három idősebb korosztályban ezzel szemben az utóbbiakat látjuk a rangsorban másodiként, mégpedig – az országos hírekhez hasonlóan – az életkorról együtt növekvő adatokkal. A legfiatalabbak 45%-a, az 50 év feletti kétharmada említette a három legpreferáltabb hírtípus között a helyi híreket. Az 50-69 éveseknél tehát gyakorlatilag azonos az országos és a helyi hírek preferáltsága. Az időjárás előrejelzés vonatkozásában is a legidősebbeknél mértük a legmagasabb eredményt. Ez az információ típus a 30 év feletti korosztályokban a rangsor harmadik helyén látható, az 50-69 éveseknél a nemzetközi hírekkel azonos eredménnyel (42%) szerepel. Ez utóbbi téma a többi korosztályban a negyedik helyre került, a legidősebbeknél közel 30%-os, a fiatalabbaknál 40% körüli adatokkal. A 30-49 éves korosztálynál a gazdasági hírek (27%), a többiekénél a sporthírek szerepelnek még az öt legpreferáltabb információ típus között. Utóbbi illetően a legfiatalabbaknál mértük a legmagasabb eredményt, az idősebb korosztályoknak csak negyede említette a sporthíreket az első három hely valamelyikén.

1. ábra: Az információk iránti érdeklődés, korcsoportok szerint

Ezek után azt vizsgáltuk meg, hogy a helyi hírekről honnan tájékoznak az emberek, melyik médiumot választják, melyiket tekintik számukra fogyasztható hírforrásnak. Az eredmény nem lepte meg a vizsgálat végzőit, hiszen az egyes televízióknál különösen, de évek óta folyó kutatások többször bizonyították, a legkeresettebb hírforrás a helyi televízió. A nagyobb városok (Debrecen, Pécs, Szombathely) eredményei már 2003 óta azt mutatták, hogy a helyi televízió a napi tájékozódásban megelőzte a helyi sajtót. A jelenlegi felmérés szerint a lakosság 62%-a gyakran, közel 90%-a legalább alkalmanként tájékozik helyi hírekről a városi televíziókból. Ezekkel az eredményekkel a legfontosabb csatornának számítanak a lakosság helyi hírekről való tájékoztatásában. A gyakori tájékozódásnál emellett csak a helyi hetilapoknál mértünk 50%-ot elérő adatot, de ennek összesített értéke is több mint 10%-kal elmarad a helyi televíziókéétól. Érdeemes megfigyelni a megyei napilapok gyenge szereplését, ami szorosan összefügg a print média háttérbe szorulásával. A regionális szinten egységesített, megyénként mutációban megjelenő napilapok fontossága nem vitatható a tájékozódás folyamatában, de az is látható, hogy ma már nem a legmeghatározóbb médiaként szerepelnek, hanem sokkal inkább a máshonnan megszerzett információk részletesebb, pontosabb megismerését

szolgálják. A többéves időszakot felölelő vizsgálatokból az is látható, hogy először csak a helyi televíziók mögé szorult a napilap, de ma már lemaradása jelentős, és a tendencia várhatóan így folytatódik tovább. Amennyiben a gyakori és az alkalmankénti tájékozódást vizsgáljuk, az ismerősöktől szerzett információk állnak a második helyen 87%-os – a helyi TV-ktől minimális mértékben elmaradó – eredménnyel, de a gyakori jelölést csak a kérdezettek 43%-a adta, így ebben a tekintetben az ismerősök a rangsor harmadik helyén szerepelnek. Ezután mindkét vonatkozásban a helyi rádiók és a megyei napilapok következnek egymáshoz hasonló eredményekkel. A legalacsonyabb mutatókat a helyi hírportáloknál mértük, de nem jelentéktelenek ezek sem, hiszen a lakosság 28%-a gyakran, minden második lakos pedig legalább alkalmanként informálódik ilyen módon a saját városát érintő eseményekről. Figyelembe kell venni azt is, hogy egy felfutóban lévő információforrásról van szó, ami jelenleg még csak a lakosság szűkebb rétege számára elérhető.

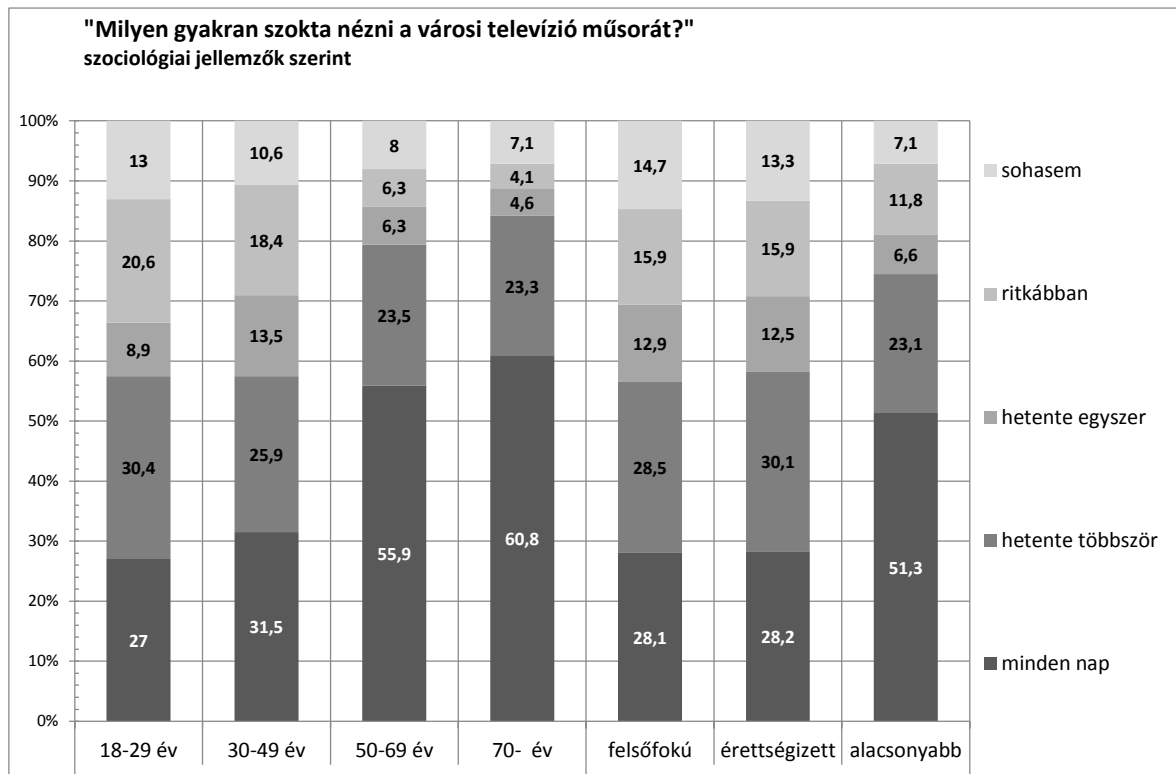
Rendkívül szoros összefüggés állapítható meg a helyi hírekről való tájékozódási szokások és az életkor között. Lényegében minden kommunikációs csatorna esetében szignifikáns különbségeket láthatunk. Az életkor emelkedésével együtt jelentősen nő a helyi hetilapokból rendszeresen tájékozódók száma, és emellett a helyi televíziókból és napilapokból is az 50 év felettek tájékozódnak leginkább. Az előbbiekkal ellentétes tendenciákat látunk a további csatornáknál, így az életkor csökkenésével nő a vizsgált mutató az ismerősök és a helyi hírportálok tekintetében, továbbá a helyi rádiókból határozottan nagyobb arányban tájékozódik rendszeresen a két fiatalabb korosztály, mint az 50 év felettek. A jelentős különbségek következtében más-más hírforrások számítanak kiemelt fontosságúnak az egyes korcsoportokban. Az 50 év felettieknél a helyi televíziók vezetnek a rangsort 75% feletti rendszeres tájékozódási mutatókkal, másodikként pedig a helyi hetilapok következnek ugyancsak magas – a legidősebbeknél 69%-os, az 50-69 éveseknél 61%-os – adatokkal. Ezek mellett még a megyei napilapok 50% körüli eredményei említésre méltók ezekben a korcsoportokban. A legkiegyensúlyozottabb adatsort a 30-49 éveseknél látjuk, ahol a vezető városi televízió 52%-os eredményétől csak néhány százalékkal kisebbek a városi hetilapok, az ismerősök és a helyi rádiók vizsgált mutatói, sőt a rangsor végén lévő megyei napilapok is csak alig több mint 20%-kal maradnak el a vezető hírforrástól. Ezek szerint a 30-49 éves korosztálynál nincs igazán kiemelkedő jelentőségű csatorna a helyi hírekről való tájékozódás tekintetében, hanem eléggé heterogén médiafogyasztás jellemzi a szegmenst. Az eddigiektől teljes mértékben eltérően a legfiatalabbaknál az ismerősök jelentik az elsődleges információforrást, a csoport 60%-a gyakran tájékozódik ilyen módon. Másodikként szerepel ebben a korcsoportban a városi televízió, ahonnan a szegmens minden második tagja informálódik rendszeresen, majd a helyi rádiók következnek néhány százalékos elmaradással. Az Internet legfiatalabb korosztályban tapasztalható jelentőségét mutatja, hogy ebben a korcsoportban a helyi hírportálok – közel 40%-os eredménnyel – biztos különbséggel előzik meg a 30%-os adatokkal rendelkező helyi heti- és napilapokat.

A vizsgálat egyértelműen alátámasztja a helyi televíziók piacszegmentálását és pozicionálását. Már a kilencvenes években, különösebb előzetes vizsgálatok nélkül is a helyi televíziók elsődleges célpiacként a 40 év feletti korosztályt jelölték meg. Az induló kereskedelmi televíziókkal nem tudtak komoly versenytársak lenni a fiatalabb korosztály elérésében. Mindig voltak és vannak is próbálkozások olyan műsorok indítására, amelyek kifejezetten a fiatalabb korosztályt veszik célba, de ezek ritkán sikeresek. Így tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a helyi televíziók az általuk meghatározott célpiacokon el tudták érni, hogy a helyi hírekről a lakosság tőlük szerezzék meg a legfrissebb és egyben legjobban fogyasztható információt.

Úgy gondoltuk, érdemes iskolázottság szerint is megnéznünk az egyes csatornák fogadtatását. A végzettség szerint vizsgálva a tájékozódási szokásokat jellemző sajátosságként emelhetjük ki, hogy a végzettség szintjének emelkedésével nő a vizsgált mutató a megyei napilapoknál, a helyi hetilapok esetében viszont ennek ellenkezőjét látjuk. Ez utóbbihoz hasonlóan a városi televízióból is az érettséggel nem rendelkezők tájékozódnak leginkább, míg az Internet kapcsán éppen ebben a szegmensben mértük a legalacsonyabb adatot. Ezek mellett ki kell még emelni, hogy a helyi rádiókból viszont éppen a diplomások informálódnak a legkisebb számban rendszeresen.

Mindhárom szegmensben a helyi televíziók vezetnek a rangsort, de míg a legalacsonyabb végzettségűeknél a 70%-os adat jelentősen magasabb a többi csatorna eredményeitől, addig a két magasabb végzettségű csoport 50% körüli mutatói kevésbé emelkednek ki a sorból. Ezt a két szegmenst eléggé kiegyenlített eredmények jellemzik, hiszen 40% körül mozognak a további csatornák eredményei, amitől pozitív értelemben csak a helyi hetilapok érettségizettek körében mért 47%-os adata tér el, negatív értelemben pedig a helyi rádiók diplomásoknál tapasztalt 24%-os mutatója. Az előbbiekkal szemben a legalacsonyabb végzettségűeknél kiemelkedik a városi TV jelentősége (70%), másodikként a városi hetilapokat látjuk 54%-os eredménnyel, a további csatornák kevésbé keresettek, bár az ismerősök és a helyi rádiók esetében mért 40% körüli, továbbá a helyi napilapoknál látható 30% feletti mutatók nem tekinthetők jelentéktelennek.

2. ábra: A helyi televízió nézettsége

Az eddigi eredmények arról adtak tájékoztatást, hogy kik honnan tájékozódnak a helyi hírekről. Megállapítottuk, hogy a helyi televíziók ebben kiemelkedő szerepet játszanak. Ezután arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen gyakran nézik az egyes csoportok a helyi televíziót. Amennyiben a helyi televíziók nézettségét vizsgáljuk, a helyi hírekről való tájékozódási gyakoriságnak megfelelő eredményeket látunk, miszerint az 50 év felettek sokkal nagyobb arányban nézik a helyi televíziókat, mint a fiatalabbak. Az 50 év alattiak körében a helyi televíziók napi nézőközönségének aránya csak 30% körüli, míg a két idősebb szegmensben 50%-ot messze meghaladó, 56-61%. A rendszeres nézők száma már a két fiatalabb korcsoportban is 50% feletti (57%), az 50 évnél idősebbeknél azonban ez az arány ugyancsak határozottan nagyobb, meghaladja a 80%-ot. A fiatalabbak körében sokan jelölik magukat inkább alkalmi nézőnek, ami az idősebbeknél 10%-os értéket jelent. Az összesített nézőszámokban ennek megfelelően már kisebb különbségekkel találkozunk, a fiatalabbaknál megközelíti, az idősebbeknél kissé meghaladja a 90%-ot a helyi televíziókat legalább alkalmanként nézők száma. Az iskolázottság szerinti különbségek is visszaigazolják a korábbi megállapításainkat. Az érettségivel nem rendelkezők nagyobb érdeklődést mutatnak a helyi televíziók iránt. Ennek a szegmensnek a fele, míg a magasabb végzettségűeknek csak 28%-a nézi napi rendszerességgel a helyi televízió műsorát. A műsort hetente többször nézők száma az utóbbi csoportokban közel 60%, a legalacsonyabb végzettségűek körében viszont eléri a 75%-ot. Kisebb

különbségeket láthatunk az összesített nézőszámokban, hiszen míg a legalább érettségivel rendelkezők 85-87%-a nézi alkalmanként a helyi televíziót, addig a legalacsonyabb végzettségűeknél 93% ez az arány. A nézőszámok közötti különbség szűkülése annak köszönhető, hogy a magasabb végzettségűeknél nagyobb – majdnem 30% – az alkalmi nézők száma, mint az érettségivel nem rendelkezőknél – ahol ez 18%. Az adatok nem meglepőek, hiszen valószínűsíthető volt már a mérés kezdetén, hogy a magasabb iskolai végzettségűek többféle információs lehetőséggel tudnak élni, így a helyi televíziót inkább kiegészítő információk miatt, vagy a helyi hírek pontosításáért keresik meg televízió készülékükön. Akiknek viszont szűkösebbek a lehetőségei, kevesebb tudással és technikai eszközzel rendelkeznek, sokkal inkább fog a díjmentesen elérhető helyi televízióból információkat szerezni.

Érdekes színfolt a helyi televíziózásban a tematikus műsorok köre. Ide tartoznak azok az elsősorban helyi műsorok, amelyek a helyi társadalom különböző részterületeinek működését mutatják be, illetve minden a nézők érdeklődésére számot tartó témát feldolgoz. Így többek között olyan ismeretterjesztő alkotások születnek, melyeket egymásnak felajánlhatnak a helyi televíziók, így hozzájárulnak az ország kultúrájának, történelmének és látnivalóinak bemutatásához, a mind szélesebb körű tájékoztatáshoz. Ezt akár egy speciális közszolgálati funkcióként is értelmezhetjük. A tematikus műsorokat illetően csak a legidősebbek körében mért 14%-os adatot lehet kiemelni a többiek 5-6%-os eredményeihez képest. Nem véletlen az alacsonyabb nézettség, hiszen ezek a műsorok általában olyan műsorsávban kerülnek adásba, amikor csak az egyébként is otthon lévőket tudják nézni, akik zömmel nyugdíjasok, tehát 60 év feletti.

A nézettségi adatok után fontosnak tartottuk annak megismerését, hogy milyenek tartják a nézők a helyi televíziók műsorát. Ötfokú skálán kértük az osztályozást. Úgy gondoltuk, hogy a tetszési index a nézési hajlandósággal összefügg, vélelmezhető, hogy ha pozitívan értékelik a nézők a műsorokat, akkor a továbbiakban is szívesen fogják nézni azokat. A városi televíziók műsorát rendszeresen nézők minden tekintetben határozottan elégedettebbek, mint akik csak alkalmanként vagy sohasem nézik azt. Az életkor szoros összefüggésben áll a városi televíziók megítélésével. A válaszadók korának emelkedésével jellemzően nő az átlag értéke. Ez igaz a műsorvezetők alkalmassága, a képi megjelenés, a műsorok színvonala és kínálata kapcsán, de a saját műsorok száma, a helyi hírekről való tájékoztatás és az összességében való értékelés vonatkozásában is a legidősebbeknél látjuk a legjobb átlagokat. Egyetlen kivétel a műsorok kezdési időpontja, amivel a legfiatalabbak a leginkább, az 50-69 évesek a legkevésbé elégedettek. A szignifikáns különbségek ellenére jó, a korosztályok véleménye szerint a közepesnél átlagosan jobb eredményt kaptunk. Többnyire 3,5-4 közötti, sőt több esetben négyest meghaladó átlagokat mértünk. A legidősebbeknél hat, az 50-69 éveseknél csak egy, míg az 50 év alattiaknál két-két kérdésnél éri el vagy haladja meg az átlagos vélemény a négyest.

Összegzés

Vizsgálataink azt mutatják, hogy a lakosság szerint szükség van a helyi televíziókra, azok fontos szerepet játszanak a helyi hírekről való tájékoztatásban. Ebben a kérdésben, néhány százaléktól eltekintve mindenki egyetértő választ adott. A válaszadók 85%-ának az a véleménye, hogy van igény a helyi televíziókra, színvonalas műsorkínálat esetén szívesen nézik ezeket. Ellenvéleményen csak 13% volt, ez utóbbiak szerint csak az országos kereskedelmi tévécsatornákra van igény. További két állításnál is magas, 80%-ot megközelítő a pozitív válaszok aránya, ezek szerint fontosak a hagyományos helyi médiumok, és érdeklik az embereket helyi televíziók. Ebben az esetben 20 % körüli az ellenvéleményen lévők száma. Szerintük ma már fontosabb információforrás az Internet, illetve a lakosság nagy része nem a helyi televíziókból tájékozik a helyi hírekről. A legnagyobb megosztottság nem kis meglepetésünkre az állami finanszírozás tekintetében látható, de a túlnyomó többség, 60% itt is egyetértő, szerintük nagyobb állami és önkormányzati támogatásban kellene részesíteni a helyi televíziókat a lakosság igényeinek magasabb szintű kielégítése céljából. Ezzel szemben 30% szerint a helyi televízióknak a kereskedelmi televíziókhoz hasonlóan a piacról, reklámbevételekből kellene maguknak biztosítani a működésükhöz szükséges további forrásokat. Ez azt bizonyítja, hogy a lakosság nem rendelkezik információval a televíziózás működési költségeiről és az elérhető reklámbevételekről. Az országos kereskedelmi televíziókhoz képest a működési költségek műsorpercre vetítve nem térnek el jelentősen, miközben a szűkebb területi lefedettség miatt a reklámpiacnak csak egy nagyon szűk szelete jelenik meg a helyi televízióknál, és emellett a helyi szereplők egyre több közszolgálati jellegű műsort szeretnének látni.

Felhasznált irodalom

- AGB Nielsen Kutatóintézet (2007): 2007 egész év A televíziózásra fordított idő napi átlaga. In: http://cs.agbnmr.com/Uploads/Hungary/stat_eves_2007_atv_prof1.pdf letöltés ideje: 2009. 11. 15. 14:14
- AGB Nieslen Media Research (2012): Az ismeretterjesztő csatornák közönségarányának alakulása 2005-2012 között, különböző célcsoportokban
- Aracsi, Zoltán – VARGA Anett (2009): Kábelcsatorna trendek. In: http://r-time.hu/files/kutatasok/elemezés/r-time_cable_sales_prezi_v2_2010_01.pdf (letöltés ideje: 2012.05.26.)
- Benedek, András (2006): A TÉT és a technológiai fejlődés összefüggései. In: Benedek András (szerk.): Tanulás egy életen át (TÉT) Magyarországon. Budapest, Tempus Közalapítvány. 66-105-125.pp.
- Forray, R. Katalin – Juhász, Erika (2008): Az autonóm tanulás és az oktatás rendszere (Megjelent: Új Pedagógiai Szemle, 2008/3. szám, 62-68. p.)
- Forray, R. Katalin – Juhász, Erika (2009): A felnőttkori autonóm tanulás és tudáskorrekció elköteleződés. In: Forray, R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem. 12-37.pp.

- Kenyeres, Attila Zoltán (2009): A tudományos ismeretterjesztő televízió műsorok szerepe a felnőttek informális tanulásában. In: Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): Nonformális – informális – autonóm tanulás. Debrecen, Debreceni Egyetem. 285-290.p.
- Kubey, R. – Csíkszentmihályi, M. (1990): Television and the quality of life: how viewing shapes everyday experience, Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Lave, J. – Wenger, E. (1991): Situated Learning. Cambridge, University Press.
- Napoli, P.M. & Aslama, M. (Eds.) (2011). Communications research in action: scholar-activist collaborations for a democratic public sphere. New York: Fordham University Press.
- Szabó, József (2011): Digitális szép új világ. Debrecen, DMKKA
- Van Evra, Judith (2004): Television and child development. Mahwah, New Jersey, London, Lawrence Erlbaum Associated Publishers.

Márkus Edina

A felnőttképzési szolgáltatások hazai gyakorlatát vizsgáló kutatások eredményei³

Háttér

Az Európai Unió oktatási dokumentumai komoly figyelmet szentelnek a felnőttképzéshez kapcsolódó szolgáltatások témakörének. A megközelítés több szempontú. Egyrészt a felnőttképzésbe érkezők már meglévő tudásának elismerése, értékelése kapcsán kerül középpontba a terület. Másrészt a felnőttképzés eredményességének, hatékonyságának növelése érdekében vizsgálják a felnőttképzési szolgáltatásokat. Az Európai Unió oktatási dokumentumait elemző korábbi munkánkban (Márkus, 2012) részletesen elemezzük ezt a kérdést. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a dokumentumokban kiemelt szerepet kap az orientáció és tanácsadás, mint a munkaerő-piaci helyzet javításának, a foglalkoztatás elősegítésének, az oktatási eredményesség növelésének eszköze. Emellett a tanulás értékelése, elismerése témakör, amely leginkább megjelenik. Döntően a nemformális és informális tanulás elismerése címen találkozhatunk ezzel a témával.

Magyarországon a képzést, elhelyezkedést támogató szolgáltatások a munkaügyi intézményrendszer keretében a munkaerő-piaci szolgáltatások részeként, valamint a fiatalok pályaválasztását segítő intézményrendszer tevékenységeként, majd valamivel később a felnőttképzési intézmények szolgáltatásaiként jelentek meg az elmúlt évtizedekben.

A 2001. évi CI.-es felnőttképzési törvény a felnőttképzési intézményrendszer munkájához kapcsolódóan fontos szerepet szán a felnőttképzési szolgáltatásoknak.

A 2001. évi CI.-es felnőttképzési törvény 29 § 7. pontja értelmező rendelkezésének meghatározása szerint *a felnőttképzési szolgáltatás* olyan szolgáltatás, amely a képzések egyénre szabott kialakításának elősegítésére, a képzés hatékonyságának javítására vagy a munkavállalás elősegítésére irányul. Henczi szerint a *felnőttképzési szolgáltatások célja*, hogy segítse az érdekeltek képzésbe való bekapcsolódását, illetve a személyiségjellemzők és kulcskompetenciáik fejlesztése révén – előmozdítsa a felnőttek foglalkoztathatóságát, s ennek révén karriercéljaik valóra váltását (Henczi, 2009:143).

A felnőttképzési szabályozást új alapokra helyező törvény most van a Parlament előtt, az új szabályozás alapját jelentő felnőttképzési törvénytervezetben (T/9928. számú törvényjavaslat a felnőttképzésről) a felnőttképzést kiegészítő tevékenységként nevesítik

³ „A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0175 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

a felnőttképzési szolgáltatásokat és a következőkben ismertetett módon kívánják szabályozni a területet. Az előzetes tudásmérést a szakképzésről szóló törvény szerinti, állam által elismert szakképesítések és az általános nyelvi képzés és támogatott egyéb nyelvi képzések esetében kötelezően, egyébként a támogatott képzések előírásai, valamint a jelentkezők igényeinek figyelembevételével szükséges a felnőttképző intézményeknek nyújtaniuk. Egyéb felnőttképzési kiegészítő tevékenységet a képzés támogatója, a képzésre jelentkező, vagy a képzésben részt vevő részéről felmerülő igény esetén kell a képzőknek nyújtania. A tervezett törvényhez kapcsolódó rendeleti háttér még a tanulmány írásakor nem áll rendelkezésünkre.

Hazai vizsgálatok eredményei

A felnőttképzési szolgáltatások körébe sorolható tevékenységek helyzetének szerepének vizsgálata jellemző Magyarországon. Különös tekintettel a tanulás elismerése témakörre, egyre több szakember hívja fel az egyes oktatási szintek kapcsán a terület jelentőségére a figyelmet (Csapó, 2005; Derényi et al, 2006; Török, 2007; Benkei Kovács, 2009; Móré, 2012).

Kifejezetten a felnőttképzési szolgáltatások helyzetének, szerepének, a jogi szabályozás működőképességének vizsgálata is több hazai szerző munkájában megjelent az elmúlt években. Ennek az lehet az oka, hogy a szakemberek érzékelték a téma fontosságát, de ezen túl a szabályozás kapcsán megjelenő problémákat is.

Kerékgyártó (2008) 2008-as elemzésének a célja, hogy rámutasson a felnőttképzés terén érvényes jogszabályok ellentmondásaira. Az elemzés több a felnőttképzésre vonatkozó jogszabályra terjedt ki. Ezek a következők: 2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről, 48/2001. (XII. 29.) OM rendelet a felnőttképzést folytató intézmények nyilvántartásba vételének részletes szabályairól, 22/2004. (II. 16.) Korm. rendelet a felnőttképzést folytató intézmények és felnőttképzési programok akkreditációjának szabályairól, 24/2004. (VI. 22.) FMM rendelet az akkreditációs eljárás és követelményrendszer részletes szabályairól.

Kerékgyártó a következő problémákra világít rá. Nem tisztázott a felnőttképzési tevékenységhez kapcsolódó szolgáltatás nyújtásának pontos feltételrendszere, ez lehetőséget ad az intézményeket ellenőrző akkreditációs szakértők eltérő értelmezésére, elvárására. A jelenleg legáltalánosabban elfogadott gyakorlat szerint az akkreditációs eljárást kérelmezőnek és az akkreditált intézményeknek azt kell dokumentálniuk, hogy a szolgáltatásokat minden résztvevő számára felajánlották, a résztvevők ennek megtörténtét (a jelentkezési lapon, a felnőttképzési szerződésben vagy külön nyilatkozaton) aláírásukkal igazolták, illetve nyilatkoztak arról, hogy a szolgáltatásokat igénylik-e vagy sem. Miután a szolgáltatások igénybevétele a felnőttképzésben résztvevők számára nincs kötelezően előírva, így ha a résztvevők azokat nem igényelik, úgy a

képzőnek nincs lehetősége a szolgáltatás tényleges elvégzésére. A képzők számára nincs arra szabály, hogy a szolgáltatásnak ingyenesnek vagy térítéskötelesnek kell lennie, ami különböző megoldásokra ad lehetőséget a képzések jellegétől függően. (...) Szükséges lenne a szolgáltatás nyújtás mikéntjének pontosítására (Kerékgyártó. 2008:54).

A Felnőttképzők Szövetsége kutatása 2009-ben a felnőttképzési intézmények hatékonyságának vizsgálatát tűzte ki célul. A felnőttképzési szolgáltatások vizsgálata egy eleme volt a kutatásnak, ezen túl az intézményi akkreditáció, az éves képzési terv, a szakmai tanácsadó testület kapcsán vizsgáldtak a kutatást végző szakemberek. A kutatás során szakértői és nemzetközi elemzéseket végeztek, valamint két empirikus vizsgálatot is folytattak. Az országos mintába 500 intézményt, illetve 250 szakmai tanácsadó testületet vontak be, ezen túl minisztériumi és szakmai szervezetek szakemberei körében mélyinterjúkat készítettek.

A felnőttképzési szolgáltatásokra vonatkozó előfeltevéseik vizsgálatakor a következő megállapításokra jutottak. A felnőttképzési szolgáltatások biztosítása a minőségi felnőttképzés fontos eleme. Az erőteljesen szakképzés-orientált szabályozási rendszernek azonban ez is egy olyan eleme, ami bizonyos képzés-típusok (pl. tréningek), felnőttképző intézmények esetében életszerűtlen, értelmezhetetlen. Amennyiben az állami irányítás a megfelelő színvonalú felnőttképzési szolgáltatások nyújtását valóban a minőségi képzés egyik fontos összetevőjének tekinti, elengedhetetlen az egyes szolgáltatásokkal szembeni követelményrendszer megfogalmazása, valamint módszertani segítség nyújtása a felnőttképző intézményeknek (Borsi-Füleki-Kiss, 2010:77).

Farkas és munkatársai (2011, 2012) kutatásai, amelyeket az akkreditált felnőttképzési intézmények működési jellemzőinek feltárása céljából folytattak, is érintik a felnőttképzési szolgáltatások területét. A 2012-es munkájuk összefoglaló megállapításai között a felnőttképzési szolgáltatásokra vonatkozóan kiemelik, hogy az intézmények többsége a jogszabályi minimumot teljesíti, két, jellemzően ingyenesen igénybe vehető szolgáltatást nyújt (Farkas és munkatársai, 2012:136). Az eredményeik alapján, az általuk vizsgált intézmények esetében a leggyakrabban nyújtott szolgáltatás, a kötelező előzetes tudásszintfelmérés, ezen túl a képzési szükséglet felmérése és képzési tanácsadás, valamint az álláskeresési tanácsadás a legjellemzőbb. Az előzetes tudásszintfelmérés tartalmi vizsgálata során rámutatnak arra, hogy a mérések módszertani szempontú támogatása (pl. a mérést végző személyek felkészítése révén) fontos lenne.

Összegzés

Nem véletlen, hogy az európai felnőttképzési politikában kiemelt szerepet szánanak a felnőttképzés minőségét, hatékonyságát, eredményességét támogató szolgáltatásoknak, azonban ahogyan a hazai helyzetet látjuk nem tisztázottak a következők: a szolgáltatásokkal szembeni követelményrendszer, a szolgáltatás nyújtásának

finanszírozási módozatai, a szolgáltatás nyújtóinak szakmai háttere, felkészítése. A hazai gyakorlatot vizsgáló szakemberek egységes véleménye a pontosítás szükségessége. A következő kérdések továbbra is érdekesek lehetnek. Milyen módon lehetne működővé tenni a szolgáltatásokat? Hogyan lenne beépíthető a képzésekbe? Szükséges-e beépíteni? Mely képzésekbe lenne érdemes? Ezek a megállapítások és kérdésfeltevés a jelenlegi helyzetre és a hatályos szabályozásra vonatkoznak, de a törvénytervezetet áttekintve a jövőbeni szabályozás sem egyértelmű a felnőttképzési szolgáltatásokat tekintve, és a vázolt problémákra nem nyújt megoldást.

Felhasznált irodalom:

- Benkei Kovács Balázs (2009): Az előzetes tudás elismerésének (Validation des acquis de l'expérience) gyakorlata Franciaországban. Pedagógusképzés 4. szám 111-121.
- Borsi Árpád – Füleki Katalin – Kiss Paszkál (2010): A hazai felnőttképzés dilemmái. Egy empirikus kutatás tanulságai. Felsőoktatási Műhely 4. szám 59-78.
- Csapó Benő (2005): Az előzetesen megszerzett tudás mérése és elimserése, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest
- Derényi András – Milotay Nóra – Tót Éva – Török Balázs (2006): A nem formális és informális tanulás elismerése Magyarországon. Egy OECD projekt tanulságai. Oktatási és Kulturális Minisztérium, Budapest
- Farkas Éva – Farkas Erika – Hangya Dóra – Leszko Hajnalka (2011): A dél-alföldi régió akkreditált felnőttképzési intézményeinek működési jellemzői. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet
- Farkas Éva - Farkas Erika – Hangya Dóra – Kovács Anett – Kulcsár Nárcisz – Leszko Hajnalka (2012): Az akkreditált felnőttképzési intézmények működési jellemzői. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Felnőttképzési Intézet
- Henczi Lajos (2009): Felnőttképzési szolgáltatások. In: Henczi Lajos (szerk.): Felnőttoktató. A felnőttek tanításának-tanulásának elmélete és gyakorlata. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 143-154.
- Kerékgyártó László (2008): Hibák, ellentmondások, nem életszerű előírások a felnőttképzés jogszabályaiban. Felnőttképzés 2. szám 51-59.
- Márkus Edina (2012): A felnőttképzési szolgáltatások megjelenése az Európai Unió oktatási dokumentumaiban. In: Juhász Erika – Chrappán Magdolna (2012): Tanulás és művelődés. Debrecen, Debreceni Egyetem 322-329.
- Móré Mariann (2012): A hozott tudás elismerésének lehetőségei az egyetemi levelező képzésben. In: Poór József (szerk.): Átalakuló emberi erőforrás menedzsment múlt- jelen-jövő. Complex Kiadó, Budapest
- Török Balázs (2007): A nem formális és az informális tanulás elismerése. Tempus Közalapítvány, Budapest

Miklósi Márta

Büntetés-végrehajtásban dolgozó nevelők tevékenységének komplexitása, munkájuk eredményességének vizsgálati lehetőségei

A büntetés-végrehajtásban dolgozó nevelő tevékenysége a szociális munka keretein belül a segítő foglalkozások közé illeszthető, munkavégzése során a jog, a pedagógia, a pszichológia előírásait követi. Az elítéltekkel való foglalkozás, oktatás során hatalmas pedagógiai tapasztalati anyagot halmoz fel, emellett feladata a fogvatartottak pszichés támogatása, összetett emberi problémáikkal foglalkozik, és feltárja, értelmezik a megbomlott egyensúly okait, szükség esetén beavatkozik a folyamatokba. (Garami 1997:76) Pedagógiai és pszichológiai beállítottságú szakmai elkötelezettsége igen fontos, hiszen nagy szükség van a büntetés-végrehajtási intézetekben magasan képzett, motivált, megbízható, büntetés-végrehajtási ismeretekkel felvértezett, a börtönök mindennapi életét kezelni képes személyzetre. (Rentzmann 1993:144; Tóth 1997:82) Európai szintű jogforrás a következő szempontokat emeli ki büntetés-végrehajtásba felvételre kerülő tisztviselő kiválasztásakor: *„A börtönigazgatóságnak minden tisztviselő alkalmazásakor gondoskodnia kell a körültekintő kiválasztásról. Külön hangsúlyt kell fektetni feddhetetlenségükre, emberségükre, szakmai tudásukra és az adott munkára való személyes alkalmasságukra. Fontos továbbá a kifogástalan magatartás, a hatékonyság, a testi és lelki egészség, valamint a megfelelő iskolázottság”* – írja elő az Európai Börtön szabályokról szóló R/87/3. számú Európa Tanács ajánlás (EBSZ) 54. pontja. (Európa Tanács 1987) Hasonló követelményekről rendelkezik az új Európai Börtön szabályokról szóló Rendelet is, bár ez utóbbi dokumentum inkább a képességeket, egyéni alkalmasságot emeli ki ebben a tekintetben: *„A személyi állomány új tagjainak kiválasztásánál a büntetés-végrehajtási hatóságoknak különös figyelmet kell szentelni az integritás, emberség, szakmai képesség, valamint a jelöltektől megkövetelt összetett munkára való személyes alkalmasság szükségességére.”* (Európai Unió Miniszteri Bizottsága 2006:25) Ahhoz, hogy a személyi állomány megfeleljen ezeknek az elvárásoknak, jól szervezett és hatékonyan működő kiválasztási, oktatási, képzési, továbbképzési rendszerre van szükség a büntetés-végrehajtásban.

A nevelői tevékenység összetett jellege

Az elítéltek neveléséért, reszocializációjának előmozdításáért a nevelő felel, akinek igen komplex feladatköre van. Tevékenységébe tartozik többek között a benti élet szervezése, a szabályok betartatása, a fogvatartottal kapcsolatos adminisztratív és a börtönbéli életéhez kapcsolódó ügyek intézése, a szabadulásra való felkészítés. Ez igen felkészült, több területen (oktatás, munkaügy, szociális területek, büntetés-végrehajtás stb.) jártas szakembert kíván, és még akkor sem könnyű feladat, ha minden feltétel adott. A

gyakorlatban a nevelők – Csáki et al. véleménye, kutatási eredménye szerint – „*a legjobb szándékuk ellenére sem képesek eleget tenni a törvény által előírt feladataiknak*”. (Csáki et al. 2006:75) Ezzel a kérdéssel tanulmányom második felében foglalkozom.

Tevékenységi köre véleményem szerint – kiegészítve Garami⁴ és Kárpáti⁵ meglátását – négy nagy területet ölel át: az elítélt személyiségének megismerését, nevelését; a fogvatartottak rezsimszerű kezelését; adminisztrációs feladatok elvégzését, valamint az egyén problémáinak lehetőség szerinti megoldását, illetve annak segítségét. (v. ö. Garami 1997b:76; Kárpáti 2003:45)

1. Garami a nevelő tevékenység céljaként „*a fogvatartotti csoport viszonyrendszerének, magatartásának támogatását, valamint a változást vállaló fogvatartott és a változást akaró problematikus környezet egymáshoz illesztését jelöli meg.*” (Garami 1997:77) Véleménye szerint a nevelő ösztönző tevékenysége⁶ során megismeri a fogvatartottat, kialakítja nevelési programját, ösztönöz, motivál; szervezési feladatai ellátása során megteremti a feltételeket az önképzési, iskolarendszerű, iskolarendszeren kívüli képzési formák, a foglalkoztatási-, kulturális-, sportlehetőségek, valamint a kapcsolattartás számára. (Garami 1997b:76)

Más megfogalmazásban a nevelési tevékenység a fogvatartottak cselekvéseinek, tevékenységének befolyásolása, ami direkt formában hat a neveltekre, valamint az életfeltételek alakítása során segít a társadalmilag elvárt magatartás kialakításában. (Módos 2000b:70) Az elítéltek magatartásának pedagógiai tartalmú befolyásolására széleskörű tevékenységi rendszer keretében van lehetőség. A nevelés feltételei azonban a különböző büntetés-végrehajtási fokozatokban jelentősen eltérnek, a nagyobb önállóságot biztosító rezsimben több a pedagógiai lehetőség, míg a szigorúbb rezsimekben ez korlátozottabb, szűkebb feltételek között érvényesül. (Módos 2003a:42) A nevelő legfontosabb, leggyakoribb feladata Módos szerint az „*elítéltek együttéléséből, társas kapcsolataiból eredő konfliktusok megoldásának lehetőségeiből az elfogadott, szocializált formák megtalálása, gyakoroltatása.*” (Módos 2000b:70) Meglátása szerint a fogvatartottak megismerésével, foglalkoztatásával, különösen oktatásukkal, képzésükkel, a szabadidős tevékenységükkel kapcsolatban vannak a nevelőknek feladataik, ezek azonban nem pedagógiai, hanem inkább szervezési, irányítási tevékenységek formájában jelenik meg. (Módos 2003a:41)

A nevelésben kiemelt szerepet tölt be az identitás, börtönben dolgozó börtönpszichológusok⁷ nagymértékben segítik a nevelők bűnelkövető személyiségének

⁴ Garami a nevelő feladatait három csoportba sorolja, meglátása szerint a nevelő ösztönző, szervező és végrehajtó tevékenységet folytat. (Garami 1997b:76)

⁵ Kárpáti szerint a nevelő fő feladata a fogvatartottak rezsimszerű kezelése, adminisztrációs feladatok elvégzése, valamint az egyén problémáinak lehetőség szerinti megoldásának segítése. (Kárpáti 2003:45)

⁶ Az ösztönző tevékenységbe beletartozik az is, a nevelő nem nyugodhat bele abba, hogy a fogvatartott majd esetlegesen önként jelentkezzen valamilyen programra, illetve passzív módon viselje el a rá mért büntetést. (Garami 1997b:76)

⁷ A börtönpszichológus személyiségvizsgálatot folytat le a fogvatartottnál, majd indokolt esetben terápiás jellegű kapcsolatot épít ki az elítélttel, illetve a teendőkre vonatkozó pontos információkkal, prognózisokkal átadja az elítélt nevelésének, személyiségformálásának, lelki gondozásának feladatát a nevelőnek. (Boros – Csetneky 2000:18)

megismerésére irányuló munkáját. A személyiségen belül támpontok⁸ fedezhetőek fel a börtönhöz való alkalmazkodás színvonalára vonatkozóan. Az elítélt személyiségének a megismerése érdekében a nevelő tájékozódik az elítélt körülményeiről⁹, véleményt készít a fogvatartottról, javaslatot tesz a foglalkoztatásra és a nevelési tervre. (6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 71. § (1)) A nevelő az elítélteket a büntetés-végrehajtáson belüli oktatási és képzési lehetőségekről folyamatosan tájékoztatja, koordinálja az ilyen jellegű tevékenységet. Előkészíti, szervezi a beiskolázást és a szakképzést; kapcsolatot tart az oktatást végző szervezettel, intézménnyel és az oktatásban résztvevő személyekkel; megszervezi a korrepetálásokat, a tanulószobai foglalkozásokat, az egyéni tanulást; előkészíti a vizsgákat, az éves jelentéseket, valamint az oktatás-képzési terveket. (Czenczer 2008b:4) Forgács kiegészíti a nevelési feladatok sorát, meglátása szerint a nevelők lényeges feladata nemcsak a fogvatartottak motivációja, hanem a többi szakterület¹⁰ (például őrzés) érdekeltté tétele a nevelési szakterület és az intézet vezetése által képviselt reintegrációs stratégia végrehajtásában. (v. ö. Forgács 2012)

2. Irányítási feladata ellátása során a nevelő megköveteli a fogvatartottaktól a szabályok szerinti viselkedést, feladatokat tűz ki számukra, valamint a szabadulás utáni élethelyzetekben is alkalmazható magatartásra ösztönöz. (Kárpáti 2003:45) A körletek, zárkák, lakóhelységek belső életének szervezésére, irányítására olyan garanciák kerültek megfogalmazásra, amelyek kiiktatják az adott csoport mindenféle strukturálódását. (Módos 2003a:41) A napirendet, szabályokat szankciókkal be lehet tartatni, de ha hiányzik a magyarázat, az indoklás, akkor a teljesítés sok esetben csupán formális marad, és csak kontroll alatt működik, csupán az őrzési funkció valósul meg. (Módos 1996:91)

3. A klasszikus nevelési formák helyett a túlszűfolttság és a naponta ismétlődő személyes és szociális problémák ügyintézése miatt a nevelőnek ma már egyre inkább az ügyintézésre, az adminisztrációs feladatok¹¹ elvégzésére jut csak ideje. (Kárpáti 2003:49) Garami ide sorolja a nevelő végrehajtó tevékenységét, amely a fogvatartottak hivatalos

⁸ A személyiség jellemzőinek ismeretében prognosztizálható az elítélt eredményes vagy eredménytelen börtönadaptációja, a visszaesés rizikója, valamint a kezeléseknél, programokban való részvétel várható sikeressége.

⁹ A nevelő részletes információkat szerez az elítélt életútjáról, a bűncselekmény elkövetésének az okairól és körülményeiről, szociális helyzetéről, családi és társadalmi kapcsolatairól, iskolai, szakmai végzettségéről, foglalkozásáról, munkaképességéről, érdeklődési köréről és szokásairól, a szabadulás utáni elképzeléseiről. (6/1996. IM rendelet 70. § (2))

¹⁰ A tevékenység háttérében a nevelés és az őrzés, a nevelők és a felügyelők között fennálló érdekellentétek állnak.

¹¹ A nevelő munkaidejének jelentős részét adminisztrációval, levelek átnézésével, fegyelmi ügyek kihallgatásával, valamint telefonálás felügyeletével tölti. Feladata tovább a fogvatartottakkal kapcsolatos hivatalos eljárások (kérelem, fegyelmi ügy stb.) figyelemmel kísérése, végzése és regisztrálása, ennek keretében értékelő véleményt ír a feltételes szabadságra bocsátásra, az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának elrendelésére, a pártfogó felügyelet alá helyezésre, az átmeneti csoportba helyezésre, a büntetés-félbeszakítási kérelemre, az átszállításra vonatkozó előterjesztésre vonatkozóan. (Csáki et al. 2006:75) Ezen kívül hivatali döntéseket, utasításokat közvetít a fogvatartottaknak, ideértve a jogorvoslati lehetőségekről való felvilágosítást is. (Garami 1997:77) A kapcsolattartással összefüggő nevelői feladatok csak a lebonyolítás törvényességére, a szervezésre, az ellenőrzésre, nyilvántartások elkészítésére szorítkoznak. Az ösztönző rendszer – így a jutalmazás, a fegyelmi felelősségre vonás – működtetésével, a szabadulások előkészítésével, valamint az utógondozás megszervezésével kapcsolatban a jogszabály a nevelő számára rengeteg határidőhöz kötött adminisztrációs feladatot rendel. (Módos 2003a:41)

ügyeiben való közreműködést jelenti. (Garami 1997b:76) Ezekben az esetekben a nevelő egyrészt állami alkalmazottként közvetíti a büntetés-végrehajtás, így az állam döntéseit, határozatait, másrészt a fogvatartott képviselőjeként segíti intézni az ügyeket.

Tóth meglátása szerint *„a nevelői és ügyintéző funkció gyakran összemosódik, egy-egy esetben csak a munka minősége alapján ítéltető meg, hogy ügyintézés történt vagy a nevelői munka egy szerves elemével állunk szemben”*. (Tóth 1997:82) Ugyanakkor nehezen képzelhető el az ügyintézői funkciók teljes körének leválasztása a nevelői tevékenységek köréből. A nevelői munka ugyanis a fogvatartottakkal kapcsolatos széles információbázisra épül, amihez elengedhetetlen, hogy az elítélt személyisége igazán feltáruljon, ami csak a nevelési folyamatban érhető el. Ezt támasztja alá Tóth kijelentése is, amely szerint *„nyitott szemmel végzett ügyintézés közben is sok hasznos információmorzsát csipegethetünk fel.”* (Tóth 1997:82)

Az adminisztráció ilyen mértékű alkalmazásának több indoka van. Egyrészt minden nevelőnek biztosítani kell magát, nehogy egy elítélt feljelenthesse valamely szabály megsértése miatt¹². Másrészt, a felettesek így tudják ellenőrizni, hogy folyik-e ténylegesen munkavégzés. Harmadrészt az információ torzulásának kiküszöbölése miatt fontos a megfelelő adminisztrálás¹³.

4. Az egyéni problémák kezelése során a nevelő feladata, hogy megismertesse a fogvatartottal a szűkebb és tágabb környezetet, magyarázza az őt körülvevő jelenségeket annak érdekében, hogy az egyén képes legyen a számára fontos ismeretek megszerzésére, tudja, milyen jogai és kötelezettségei vannak, átlássa, mit kell ahhoz teljesítenie, hogy az együttélés a büntetés-végrehajtás során zavartalan legyen. (Kárpáti 2003:49) A szakemberek gyakran hangoztatják, hogy a nevelői szerep kimerül a szociális ügyintézésben. Tény, hogy a nevelőnek valóban vannak ilyen jellegű ügyintézői feladatai, de ha megfordítjuk a kérdést és úgy tesszük fel, hogy vajon érvényesíthetőek-e akkor a nevelési ráhatások, ha a fogvatartott nem tudja, mi a helyzet a családjával, gyerekeivel, leendő lakhatásával, akkor egyértelmű, hogy ezen kérdések megkerülésével, figyelmen kívül hagyásával nem folytatható sikeres nevelési, személyiségfejlesztési tevékenység. (Garami 1997:74)

A nevelők összetett feladatrendszerét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a garanciális jogok érvényesítése ugyan többletfeladatot ró a nevelőkre, ez azonban nem pusztán adminisztráció, hiszen a végrehajtás és a nevelés szerves részét képezi. A nevelői feljegyzések és értékelő vélemények nem tekinthetők csupán adminisztratív tevékenységnek, azok a nevelési program nélkülözhetetlen kellékei. Hozzásegítenek a tisztázott viszonyokhoz kialakításához és fenntartásához, ami növelheti a fogvatartottak bizalmát nevelőjük iránt, így hasznosságuk megkérdőjelezhetetlen. (Garami 1997:74)

¹² Garami meglátása szerint a fogvatartottak jogai kiterjesztésének eredményeként a panaszjog érvényesítésének lehetősége a nevelők jelentős részében permanens védekező attitűdöt alakít ki, és állandó védekezésből csupán jó hivatalnok lehet valaki, de segítő foglalkozást nem folytathat. (Garami 1997:72)

¹³ Az adminisztrációs kötelezettség háttérben az információs útvonal szigorú meghatározottsága áll. A felfelé irányuló információ szubjektív hatásoknak van kitéve a közvetítő közegben az érintettek érdekében megfelelő módosítások alkalmazása által, ami a tények torzulásához vezet. Az információ visszaáramlása is torzul a közbülső szintek érintésével. Kiküszöbölése írott formájú iktatás által lehetséges, az esetleges támadások azonban csak ilyen módon előzhetőek meg, illetve háríthatóak el. (Kormosói 2000:69-97)

Büntetés-végrehajtási nevelési szakma továbbfejlődésének lehetséges irányai

Felmerül a kérdés, hogy vajon a szakemberek által prognosztizált irányba halad-e napjainkban a büntetés-végrehajtási nevelés. A büntetés-végrehajtási neveléssel kapcsolatban többféle irányt jósolnak a szakemberek a szakma továbbfejlődésének. Az 1990-es évek második felében pezsgő szakmai vita bontakozott ki a nevelés elnevezéséről, fejlődésének irányáról és a nevelői szerep változásáról. (Forgács 2012:63) Megosztotta a szakembereket az a kérdés, hogy vajon a nevelés a kezelés, a bánásmód, a büntetés-végrehajtási pedagógia, az andragógia-e a helyes fogalom a tevékenység megjelöléséhez. Garami azon a véleményen van, hogy *„célszerűbb lenne a kérdést nem tudományági besorolás, hanem tevékenység szerint vizsgálni”*. (Garami 1997:74)

Forgács szerint megfelelő a nevelő elnevezés használata, mivel a nevelési szakterületen dolgozó büntetés-végrehajtási munkatárs tevékenységéhez inkább a nevelés, kevésbé a képzés, oktatás társul. A nevelő a fogvatartott pszichéjére történő ráhatással próbálja formálni az elítélt személyiségét, alakítani jellemét. Elveti az andragógus kifejezés nevelő helyetti bevezetését, több okból kifolyólag. Egyrészt azért, mert meglátása szerint nem várható el, hogy a többnyire középfokú végzettséggel sem rendelkező fogvatartottak ismerjék, használják, és főként elfogadják ezt az elnevezést. Másrészt azért, mert a körletek légkörébe nem igazán illik bele egy ilyen idegen szó, a határfoka nagyon csekély lenne ennek az ismeretlen, magyarul nem érthető kifejezésnek. (Forgács 1996:96) Aranyos is osztja Forgács meglátását, szerinte a nevelő kifejezés már beépült a köztudatba. Ha a mindennapi embertől ennyire idegen elnevezést vezetnénk be, akkor a nevelőket már a nevükkel is elkülönítenénk a büntetés-végrehajtás egészétől. (Aranyos 1996:97) Ezen a véleményen van Tóth is, szerinte *„a szakmai írásokból ne száműzzük az andragógia kifejezést, de mi maradjunk továbbra is nevelők.”* (Tóth 1997:82)

A szakemberek másik csoportja szerint a nevelő szó már nem fedi a valóságot, annak korábbi (pártállami) értelmezése mára kifakult. Emellett napjainkban hiány van nevelőkből, egy nevelőre sok elítélt jut, a megnövekedett feladat- és elítéltszám miatt szinte alig jut idő klasszikus nevelésre, a nevelők napi munkájának nagy része szinte kezelés, ügyintézés. (Nyéki 1996, 96) Meglátása szerint sokkal jobban takarja a nevelők munkájának lényegét az **andragógus** kifejezés, mert szerinte nevelni inkább csak gyerekkorban lehet, a büntetés-végrehajtásban a felnőttkorúak személyiségformálása a feladat. (Nyéki 1996:96) Tanács is megkérdőjelezi, mennyire nevelhető egy elítélt. *„Gyökeresen megváltoztatni nem lehet a deviáns értékrendet, ami a családon, a környezetben keresztül rögzült és felnőtt korra személyiséggé formálódott, de bármilyen pozitív elmozdulást eredménynek kell tekinteni, ami arra utal, hogy az elítélt szabadulása után nem követ el újabb bűncselekményt.”* – vallja. (Tanács 1996:98) Ugyanakkor az is tény, hogy a nevelési tevékenység nem szűkíthető le, nevelhet az őr, a felügyelő, az intézetparancsnok is, tehát mindenki, aki az intézet falain belül tevékenykedik és szociálisan érzékeny. (Tanács 1996:98)

A nevelői szerep változásban van, módosulásokat hozott a külvilágra való nyitás, illetve a normalizálási törekvés¹⁴. Folyamatosan szélesedik azon szervezetek köre, amelyek valamilyen módon kapcsolatba kerülnek az elítéltekkel. Az iskolai oktatás, a szakképzés, önkormányzatokkal, egyházakkal, civil szervezetekkel való kapcsolattartás mind a nevelők feladata. Nagyobb intézményekben akár a teljes munkaidőt is kitöltik ezek a feladatok, ezért osztva Garami álláspontját azon a véleményen vagyok, hogy érdemes lenne a belső és külső ügyekre nevelőket szakosítani. (Garami 1997:75) Felmerül a kérdés, hogy a nevelő univerzális vagy speciális szakember legyen-e. A jelenlegi gyakorlat az univerzalitást támasztja alá, ezt tükrözik a munkaköri leírások is, ami mögött minden bizonnyal a nevelői létszámviszonyok állnak. Minden intézet arra törekszik, hogy ellássa az általános feladatokat, a specialisták mentesítése az általános feladatok alól ezt veszélyeztetné. Jelenleg specialistának a börtönpszichológusokat és az oktatást, közművelődést szervező nevelőket tekinthetjük. Megfigyelhető azonban néhány esetben egy köztes megoldás, amikor egy-egy nevelőnek speciális képzettsége, készsége van és ezt az intézetben lévő összes fogvatartott igénybe veheti alkalmanként. Várhatóan a jövőben több specialistára lesz szükség, ugyanis egyes programok, tréningek speciális szakértelmet igényelnek. (Garami 1997:75-76)

A másik változás a Garami és Tari által hangoztatott szervező/menedzseri szerep erősödése, amely tevékenység lényege a feltételek, a szükséges erőforrások igénybevételi lehetőségeinek megteremtése¹⁵. (Garami 1997:77)

A nevelői munka eredményei: alakíthatóak a fogvatartottak?

A nevelő munkáját senki sem tartja elég hatékonynak. Két ok miatt vitathatatlan ez a megállapítás. Az egyik, hogy a nevelés eredményességének kritériumai valójában nem ismertek, nem fogalmazhatóak meg olyan normatívák¹⁶, amelyek megléte, teljesülése esetén a nevelőmunka hatékonynak tekinthető, a „*visszaesési mutatók egyértelműen alkalmatlanok erre a feladatra*”. (Módos 2003b:65) A másik ok, hogy a nevelés feltételei

¹⁴ A normalizálás elve szerint a szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítéltek életmódját, a fogvatartás anyagi, infrastrukturális feltételeit, valamint az elítéltek jogi helyzetét a lehető legjobban közelíteni kell a szabad élet általános feltételeihez, illetve a „civil”, állampolgári jogi helyzethez. (Lőrincz 2011b:93)

¹⁵ A 6/1996. IM rendelet nevelésre vonatkozó fejezete (III. Cím) meghatározza, hogyan lehet igénybe venni az erőforrásokat erre a célra. A szervező tevékenység körébe tartozik a feltételek variálása a nevelési program végrehajtásának különböző fázisaiban, a foglalkoztatás, a hozzátartozókkal való kapcsolattartás elősegítése, a fogvatartottak anyagi, egészségügyi ellátása, zárkába helyezése, biztonsági csoportosítása, a külső szervezetekkel való kapcsolattartás. (6/1996. IM rendelet 38-44.§; 73-78.§)

¹⁶ Az 1980-as évek elején a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága kutatást folytatott a fogvatartottak neveltségi szintjének mérésével, a neveltségi szint megállapításával kapcsolatban. Ezzel összefüggésben vizsgálták a kutatásban résztvevők a nevelés eredményességét, a nevelők munkájának mérhetőségét. A felmérés azzal a megállapítással zárult, hogy olyan sok, gyakran látenssen ható tényező játszik szerepet az eredményességben, hogy egzakt eredményeket produkáló összefüggő rendszer nem állítható fel. A kutatók megelégedtek azoknak a vizsgálati, mérési eljárásoknak a bemutatásával, amelyek a fogvatartottak külső magatartási megnyilvánulásai alapján valószínűsítették a várható eredményt. (Módos 2003b:62)

korlátozottak. Sem felkészültségében, sem létszámában, sem szakmai támogatottságában nem áll úgy a rabnevelés, hogy a fogvatartottak befolyásolásában számottevő eredményeket érhessen el. (Módos 2003b:65)

Több szerző is egyetért abban, hogy a legtöbb intézményben a személyi feltételeket, a nevelők leterheltségét, feladatának jellegét, egyes feladattípusok arányát, a fogvatartotti létszámot és annak összetételét, az elhelyezések módját, a zsúfoltságot¹⁷, a feltételek és a munkahely hiányát, a rövid büntetési időt figyelembe véve megállapítható, hogy a nevelők jelentősebb nevelési eredményeket nem képesek produkálni. (Kárpáti 2003:47; Módos 2003b:62; Vókó 2006:269) Amíg ezen objektív tényezőkben változás nem következik be, addig az egyéni és a csoportos foglalkozások színvonala egyáltalán nem biztosított.

A nevelői foglalkozás színvonalát és eredményességét jelentősen befolyásolja a nevelő személyisége, rátermettsége, felkészültsége, pályán eltöltött idejének hossza, empátiás készsége és az a képessége, ahogyan az általa alkalmazott módszereket megválasztja. (Kárpáti 2003:47) Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a nevelők kapcsolata az elítéltekkel csak abban az esetben teremt különleges pedagógiai lehetőséget, ha a nevelő rendelkezik a szakmája gyakorlásához szükséges kompetenciával, és tőle valóban a fogvatartottak tevékenységének irányítását, szervezését várják el. Gyakori probléma, hogy a feladatok torlódása, a célkitűzések hibás értelmezése miatt a nevelőket nem pedagógiai, hanem biztonsági, statisztikus, munkaszervezői és egyéb más feladatokra kívánják felhasználni. (Módos 2003c:119)

A nevelés eredményességére Kárpáti szerint sem lehet konkrét mérőszámot meghatározni. A fogvatartotti csoport összetételéből kiindulva, valamint az egyéni és a csoportos foglalkozások „megtartottsága”, a fegyelmi ügyek gyakorisága és súlyossága, a napi szinten kiadott kérelmek és panaszok száma, valamint az adminisztráció naprakészsége alapján értékelni lehet az adott nevelő tevékenységét. (Kárpáti 2003:47)

Az eredményességet nagymértékben befolyásolja a fogvatartottak és a velük foglalkozó nevelők létszámaránya. Gyakori a 80-100 fős fogvatartotti csoport, ami már a kötelező adminisztrációs feladatok ellátását is veszélyezteti. Sok helyen a személyes meghallgatás feltételei sem biztosítottak. A magas létszám és a fluktuáció együttesen azt eredményezi, hogy a nevelő a szabadságvesztés büntetés töltése során kétszer találkozik a rá bízott elítélttel, a befogadaskor és a feltételes kedvezményekhez szükséges nevelői vélemény elkészítésekor. A leginkább figyelemre méltó, eredményességet rontó körülmény az, hogy a személyi állomány tagjai nem tudják, mi történik a fogvatartottak között, nem ismerik azokat az embereket, akiknek a sorsát mégis befolyásolni hivatottak, ebből fakadóan nem mindig reagálnak megfelelő módon a tudomásukra jutó eseményekre, a fegyelmezetlenségekre, a büntetendő cselekedetekre. (Módos 2003a:40) Az eredményességet negatívan befolyásoló tényezők között ki kell emelnünk a kedvezőtlen létszámarányok, a szükséges szakemberek leterheltsége, hiánya mellett a nevelők nem nevelői feladatokkal való megbízását, valamint a nevelőmunka feltételeinek kedvezőtlen

¹⁷ Az intézetek zsúfoltsága nem kedvez a nevelési elveknek, a személyiségformáló szerep érvényesülésének. A zsúfoltságból következően növekedhet a zárkán belüli konfliktushelyzetekből adódó bántalmazások, fegyelmi fenytések és a büntető feljelentések száma (Kárpáti 2003:48) Az élettér-szűkülést a szabadidős tevékenységek kiszélesítésével, az egyéni problémák hatékony orvoslásával, illetve a foglalkozások bővítésével lehet ellensúlyozni. (Kárpáti 2003:50)

voltát. (Módos 2003b:66) Mindezek alapján megállapítható, hogy a nevelők munkájával nem kizárólag tőlük eredő, rajtuk számon kérhető problémák vannak.

Mivel a szabadságában korlátozott személy helyzete speciális, kezelése különleges ismereteket igényel. Nagyon nehéz dolguk van a tanároknak abban, hogy felmérjék az elítéltek tudásának valós szintjét, mert a hozott bizonyítvány sokszor még orientációs támpontnak is kevés. (Czenczer 2008b:6) A nevelő kezdeményezésére többféle reakció jöhet létre, így beszélhetünk aktív vagy passzív ellenállásról, valamint kényszer hatására megvalósult együttműködésről. (Kárpáti 2003:48) Meg kell győzni a fogvatartottat a tanulás, az ismeretszerzés, az iskolai végzettség megszerzésének fontosságáról, ezen múlik ugyanis, hogy az oktatás folyamatában együttműködő, kooperatív személy, vagy passzív szemlélő lesz-e. (Czenczer 2008b, 6) Az egyetlen alkalmazható megoldás az olyan megfelelő módszer kiválasztása, amely a másik ember megnyerésének és kezelésének eszköze lehet. (Kárpáti 2003:47)

A részletesebb előírások, szigorúbb szabályok alkalmazása nem eredményezne pozitív változást a nevelés eredményességét illetően, nem kizárólag a fogvatartottak mozgásterét szűkítené, hanem a személyi állomány leterheltségét is növelné. A normaszegések számának emelkedésére számíthatnának, ami több fegyelmi vétséget, ezzel együtt járó szolgálati és adminisztratív terhek növekedését eredményezné. Ha viszont a személyzet elnézné a szigorodó szabályok előírásainak megszegését, vagy elmaradnának a szükséges felelősségre vonások, ellenőrzések, akkor az a tevékenység morális alapjait ingatná meg. (Módos 2003b:66)

Az oktatóknak a szigorúbb szabályok alkalmazása helyett a szakmai és tárgyi ismereteken túl a tanulók felé a szokásosnál nagyobb empátiával, érzékenységgel kell fordulniuk, elengedhetetlen, hogy a tanári szerep gyakorlása mellett tanácsadóként is megjelenjenek. (Maurer 2011:31) Az oktatók a problémák kiküszöbölése céljából a lehetőségekhez képest több időt szánnak az adott fogvatartottakra, többet gyakorolnak, több segédanyagot biztosítanak, azaz a differenciált oktatás megvalósítására törekednek. A fogvatartottaknál igen jól működik a pozitív ráhatás, motiválás, jutalmazás eszközeinek alkalmazása. Sok esetben az is segítséget nyújt a képzésben résztvevő fogvatartottaknak, ha a büntetés-végrehajtási intézet lehetőséget ad tanulói csoport, tanulószoba kialakítására, napirendtől eltérő könyvtárlátogatásra, olvasói sarok használatára. (Kassai 2008:31)

A nevelőmunka eredményességére hatással van a laikus, valamint a belső szakmai közvélemény, ezért a tájékoztatás kiemelt szerepet kap. Ha a pedagógiai törekvések visszhangja negatív, és a nevelők erőfeszítéseit a kívülállók feleslegesnek tartják, akkor nincs esély a sikerre. Ha a közvélemény elvárásai, esetenként méltatlan kritikái a tömegkommunikáción keresztül áttételesen, a politika által vezérelve törvényi szabályozáson, belső intézkedési rendszeren keresztül közvetlenül avatkoznak be a munkába, ez rontja a hatékonyságot, demoralizáló hatása van. (Módos 2003b:57) A büntetés-végrehajtás gyakran kerül a társadalmi véleményt megjelenítő sajtó kritikai célkeresztjébe, a munka megítélése és elismerése nem tükrözi az elvégzett munka társadalmi hasznosságát. A pedagógiai akciók a szabadulás utáni időszakra, a jövőre irányulnak, eredményeinek nem a börtönbeli magatartást kell elsődlegesen alakítania, a cél ugyanis a sikeres társadalmi beilleszkedéshez szükséges motivációs rendszer megalapozása. Ez a folyamat nem zárul le a szabaduláskor, és ha a börtön elhagyását

követően megszűnik ez a fejlesztésre törekvő, kontrollt jelentő, támogató, segítő attitűd, akkor az erőfeszítések ellenére kudarc következik be. Ha a környezet eleve potenciális bűnözőként fogad minden szabadulót, akkor előbb-utóbb szinte törvényszerű, hogy azzá is válik. (Módos 2000b:75) Hasonló a helyzet a büntetés-végrehajtási intézetben is, hiszen a nevelés csapatmunka. *„Ha a nevelő pedagógiai törekvéseivel egyedül marad, igyekezetét kollégái részéről meg nem értés vagy ellenszenv övezi, akkor bármennyire is tehetséges, szorgalmas, kevés eredményt tud felmutatni. Próbálkozásának nemcsak az elítéltek egymásra gyakorolt negatív hatását, hanem a személyzet más tagjainak romboló törekvéseit is le kell győznie.”* – vallja Módos. (Módos 2000b:76)

A nevelői etika kérdésköre

A nevelői eredményesség elérésének fontos követelménye az etikai szabályok betartása. A nevelő a börtön hierarchiájában sajátos szerephez jut, szakmai kompetenciája, emberi kvalitásai alapján domináns tényező, ezért magatartása, tettei, munkája, azaz a környezetre gyakorolt befolyása szigorú megítélés alá esik¹⁸. (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 2010) Éppen ezért került elfogadásra 2010-ben a Büntetés-végrehajtási Szervezet Etikai Kódexe (a továbbiakban Etikai Kódex).

A büntetés-végrehajtás szakmai etikai követelményeivel kapcsolatban a legsajátosabb követelmény, hogy minden esetben kettős elvárás jelenik meg a dolgozókkal szemben. Az egyik a társadalom védelme a bűntől, a bűnöstől, a másik az elítélt érdeke. Ez az alapkonfliktus mindvégig ellentmondások forrása a börtönben, amit fokoz az a körülmény, hogy az egyes szakterületek képviselőivel szemben további ellentmondásos elvárások jelentkeznek. Éppen ezért gondolta úgy Módos már 2003-ban, hogy célszerűbb generális normarendszert, mint az etikai elvárások legátfogóbb elvi tételeit megfogalmazni¹⁹. (Módos 2003c:112) Ezt az elvet követi az elfogadott Etikai kódex is, amely általánosságban a személyi állomány vonatkozásában határoz meg szabályokat. A dokumentum részletes előírásokat tartalmaz az általános viselkedésre²⁰, a fogvatartottakkal szemben, valamint a szolgálaton kívül tanúsított magatartásra vonatkozóan. A szabályok jelentőségét növeli, hogy etikai eljárást kezdeményezhet a büntetés-végrehajtási testület bármely tagja, ha az Etikai kódex hatálya alá tartozó

¹⁸ A nevelő hibái, tévedései kedvezőtlenül befolyásolják környezetüket, ha mint szociális minta hibás példát mutat, kárt okoz, például a fogvatartottat megerősíti abban a meggyőződésében, hogy mások – a személyi állomány tagjai, a nevelők – sem jobbak, tisztességesebbek, mint akit bűncselekmény miatt elítéltek. (Módos 2003c:110)

¹⁹ Eszerint a büntetés-végrehajtási dolgozó ismerje a társadalmi büntetésre vonatkozó törvényeket, az uralkodó büntetésfilozófiát, büntetőpolitikát, valamint a büntetés-végrehajtás szabályait, és emellett készség szinten legyen birtokában szakmája ismeretanyagának. (Módos 2003c:112)

²⁰ A személyi állomány minden tagjának munkájában jusson kifejezésre a becsületesség, az elfogulatlanság, a pártatlanság, a pártsemlegesség, a tárgyilagosság, és a szakmai és emberi tisztesség elve. Ezek szellemében a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó állomány felkészülten, lelkiismeretesen, jóhiszeműen és humánusan lássa el a jogszabályokban előírt kötelességét, ugyanakkor a törvényesség érdekében követelje meg a fogvatartottakra vonatkozó kötelezettségek teljesítését. (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 2010:3)

személy részéről annak vétkes megszegését észleli. (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága 2010)

Számos szerző fogalmazott meg etikai szabályokat a nevelőkkel kapcsolatban. Fontos követelmény az, hogy legyen minden esetben felkészült, hiteles, példamutató, ugyanis az elítéltekkel napi kapcsolatba lépő egyének, a személyzet magatartása meghatározó jelentőséggel bír a fogvatartottak szempontjából. A nevelő a személyes példa adása során tekintéllyel kell, hogy rendelkezzen, amely maga is több szubjektív és objektív tényezőnek a függvénye²¹. (Módos 1998:73) Csak olyan mértékben szabad beavatkozni a fogvatartott ügyeibe, amennyiben azt ő maga igényli, illetve ezt a rend és fegyelem fenntartása szükségessé teszi. A fogvatartott nem kiskorúsítható, önálló, felelősséggel rendelkező, döntésképes, cselekvőképes személyként kell őt kezelni. Személyiségi jogainak érvényesülését, biztonságát minden körülmények között biztosítani kell. Nem szabad a fogvatartottat a börtönhöz, mint intézményhez kötni, kiemelten fontos feladat az önálló életvezetésre való felkészítése. (Erdődi 2005:40)

Fontos elvárás a nevelővel szemben továbbá, hogy kezelje emberként, tanulóként az elítélteket, legyen nagyobb türelme és kitartása, tartson egyensúlyt a bizalmas légkör és a távolságtartás között. (Kassai 2008:29) A konfliktusok csökkentése érdekében további feladat a kooperatív viselkedés tanúsítása, az elfogadás, a megértés, a megbecsülés személyiségbeli feltételeinek kialakítása. (Módos 2000b:70) Elvárás, hogy a nevelő legyen fogékony mások gondolatvilága iránt, legyen jó kapcsolatteremtő, toleráns, ugyanakkor elengedhetetlen a mentális stabilitás megléte. A terhelés alatt meg kell tudnia őrizni nyugalmát, ellenőrzése alatt tartva a helyzetet, nem szabad túlságosan érzékenyen reagálnia a váratlan helyzetekre. (Csapó 1994:47) A nevelés nem egyszemélyes műfaj, a nevelőmunka határfokát a közösség fokozza. Ha a nevelő nem egyszemélyben, hanem a társszolgálati ágak tagjaival közösen próbál hatást gyakorolni az elítéltekre, akkor eredményesebb lesz a tevékenység. Ez nemcsak szakmai önzés, morálisan mindenkinek kötelessége lenne ebben a szellemben tevékenykedni, függetlenül beosztásától, státuszától. Ez volna a legfontosabb etikai követelmény minden, az elítéltekkel kapcsolatba kerülő testületi taggal szemben. (Módos 2000b:76)

Jövőkép

A nevelői szerep átalakulásának következtében a nevelői tevékenység hangsúlyai ma már egyre inkább áthelyeződnek. A nevelői foglalkozásokat felváltja két személy közös tevékenysége, amelynek során egyikük hasznos lehetőségeket és elérhető célokat vázol szakmai ismeretei alapján, a másik pedig felelősséggel dönt azok elfogadásáról, és vállalja a felvázolt feladatok és teendők megvalósítását. (Erdődi 2005:38)

²¹ Szubjektív feltételeit azok a személyi értékek alkotják, amelyek hitelesítik a nevelő pedagógiai és jogi fölérendeltségét: a szakmai és pedagógiai felkészültség, általános műveltség, folyamatos önképzés, kifogástalan erkölcsi magatartás, kulturált megjelenés, igazságosság és tapintat. A tekintély objektív feltétele a társadalmi ranglétrán, ezen belül a büntetés-végrehajtási szakterületek között elfoglalt pozíció, amely vagy erősíti, vagy gyengíti a nevelő státuszát a fogvatartottak előtt. (Módos 1998:73-74)

Ezzel összefüggésben az elítéltek emberi önrendelkezési jogának kiteljesedése szükségessé teszi a korábbi börtönmodell olyan átalakítását, amelyben a pozitív, a visszailleszkedést segítő hatásrendszer alkalmazása az elítéltek együttműködését feltételező szolgáltatássá válik. Ez utóbbi folyamatban a „nevelés” korábbi fogalomtartalma kiüresedik, helyette más fogalmak – mint a szociális gondozás/kezelés, a reszocializációs gondozás –lépnek. (Lőrincz 2006:20)

A cél az lenne, hogy a nevelő a mindennapi munka során a fogvatartottak között mozogva emberi reakcióival, jelenlétével, következetességével, türelmével példát mutasson. A nevelő személyes példaadása az egyik legcélszerűbb és legátfogóbb módszer a nevelésben, a pedagógiában a legfontosabb eszköz ugyanis a személyiség, ami hatni tud, fontosabb az alkalmazott eszközöknél is. A nevelő személyes tevékenysége azért tekinthető formáló tényezőnek, mert a nevelő különleges, pedagógiai és pszichológiai értelemben fölérendelt helyzetéből és irányító szerepéből eredően szándékától függetlenül folyamatos élmény- és tapasztalatforrás az elítélt számára. (Módos 1998:73) Ezt a tényt az is indokolja, hogy az elítéltek többsége számára ismeretlen, hozzáférhetetlen a civil társadalomban az egyéni sikerességet megalapozó megjelenés, kommunikációs készség, az élethelyzetek reális értékelése. Sok jelentéktelennek tűnő, mégis nélkülözhetetlen ismeret, amellyel kapcsolatosan a nevelő feladata, hogy olyan élethelyzetek kerüljenek kialakításra, amiben a fogvatartottak a szükséges irányítással, segítséggel átélhetik, gyakorolhatják a szabad világ elvárásainak megfelelő szerepeket. (Módos 2003a:42)

A büntetés-végrehajtási intézetnek egyszerre több nyílt és rejtett elvárásnak kell megfelelnie, így eleget kell tennie büntető felügyeletet ellátó, pedagógiai és esetenként terápiás célkitűzéseknek egyaránt. Az elvárások közötti konfliktusok nehezítik a hatékony munkavégzést, a személyzet megfelelő szerepeinek és az elégedettségérzésnek a kialakulását. Ha a nevelőt különböző feladatokkal kivonják a szakterületéről, az intézmény a formális látszattevékenység felé mozdul el a kevésbé látványos, de sokkal fontosabb tartalmi munka elől. (Módos 2003c:119)

Felhasznált irodalom:

- 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól
- Aranyos Zoltán (1996): Sopronkőhidai vélemény. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 97. p.
- Boros János – Csetneky László (2000): Börtönpszichológia. Rejtjel Kiadó, Rendőrtiszti Főiskola, Budapest
- Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (2010): Büntetés-végrehajtási Szervezet Etikai Kódexe. In: <http://www.bvop.hu/?mid=70&cikkid=556>
- Czenczer Orsolya (2008b): Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben. In: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 1-12. p.
- Csáki Anikó – Kovács Klaudia – Mészáros Mercedes – Sponga István (2006): Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi (re)integrációjának

lehetőségei. Kutatási összefoglaló. Budapest, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőség Minisztérium

- Csapó József (1994): Miből élünk? A büntetés-végrehajtásban dolgozók életkörülményei. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 46-51. p.
- Erdődi Orsolya (2005): Gondolatok a fogvatartott nők kezelésével, nevelésével összefüggő egyes kérdésekről. In: Börtönügyi Szemle. 1. szám, 33-38. p.
- Európa Tanács (1987): Európai Börtön szabályokról szóló R/87/3. számú ajánlás (EBSZ)
- Európai Unió Miniszteri Bizottsága (2006): Európai Börtön szabályok. A Miniszteri Bizottság R/2006/2 számú ajánlása a tagállamok számára az európai büntetés-végrehajtási szabályokról In: 5mp.eu/.../bortonszabalyok_uj_www.5mp.eu_docSimilar
- Forgács Judit (1996): Andragógus vagy nevelő. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 93-96. p.
- Forgács Judit (2012): Merre tart a nevelés? A nevelői profil vizsgálata. In: Börtönügyi Szemle, 1. szám, 63- 72. p.
- Garami Lajos (1997): Támogató háttér. A nevelői funkció változásáról. In: Börtönügyi Szemle, 16. évfolyam, 3. szám, 71-80. p.
- Garami Lajos (1997b): Száz szervezet. Másik nézőpont az együttműködésről. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 74-78. p.
- Kárpáti Tamás (2003): A nevelői tevékenység tapasztalatai a Márianosztrai Fegyház és Börtönben. in: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 45-50. p
- Kassai Attila (2008): A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között. In: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 25-33.p.
- Kormosói László (2000): A munka öröme. Stresszhatások a személyi állomány körében. In: Börtönügyi Szemle, 4. szám, 95-102. p.
- Lőrincz József (2006): A „nevelés-gondolat” a XX. századi hazai börtönügyben – jogász szemmel. In: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 1-20. p.
- Lőrincz József (2011b): Börtönügyünk a rendszerváltozás időszakában. In: Rendvédelem-történeti Füzetek Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 91-98. p.
- Maurer Péter (2011): Mi lehet a baj az oktatással a büntetés-végrehajtási intézetekben? In: Scientia Pannonica Tudományos Folyóirat. 1. szám. (Elérhető: http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=116&Itemid=28)
- Módos Tamás (1996): Kérdőjelek. Nevelés, átnevelés, netán valami más? In: Börtönügyi Szemle, 15. évfolyam, 4. szám, 87-93.p.
- Módos Tamás (1998): Büntetés-végrehajtási nevelés. Rejtjel Kiadó, Budapest
- Módos Tamás (2000b): Összetett folyamat. A nevelésről általában, a rabnevelésről kicsit konkrétan. In: Börtönügyi Szemle 3. szám, 63-76. p.
- Módos Tamás (2003a): Vitaindító a fogva tartottak neveléséről. In: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 39-44. p.

- Módos Tamás (2003b): A személyi állomány beállítódása a büntetés-végrehajtás rehabilitációs, nevelési feladataival kapcsolatban. In: Börtönügyi Szemle, 3. szám, 55-72. p.
- Módos Tamás (2003c): A reszocializáció módszertana. Módszertani kézikönyv. BVOP, Budapest, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat 3. szám
- Nyéki Károly (1996): A szójátékhoz. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 96. p.
- Rentzmann, W. (1993): Alappillérek a modern elítélt-kezelési filozófia fejlődésében: normalizálás, nyitottság, felelősség. [Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár sorozat 1993/1.kötet] Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
- Tanács Tímea (1996): Idézőjelben. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 97-98. p.
- Tóth Imre (1997): Változó szerep. In: Börtönügyi Szemle, 2. szám, 81-82. p.
- Vókó György (2006): Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus Kiadó